

Konings en haar complement: de politieke ministeriële verantwoordelijkheid. Dat wil in gewone taal zeggen voor een omkering van de verhouding tussen Kroon en ministers en het verleggen daardoor van de klem van het bestuur naar de laatsten, die voor hun daden verantwoording aan de volksvertegenwoordiging schuldig zouden zijn. „Het is niet een oude, die behoud, het is een nieuwe maatschappij, die voltooiing vraagt”. Deze woorden, in samenklank gedacht met wat hij in '42 in een brochure *Over de hervorming van ons Kiesstelsel* te berde bracht en waarin de sociologische grondslagen van het geldende stelsel op een voor die tijd zeer moderne manier worden onderzocht — dat de edelen bijv. nog altijd mede kiezen heeft voor hem „geen schijnsel van redelijken grond meer” — zijn het præludium tot de genoemde even magistrale als radicale rede van Mei 1844, het hoogtepunt van zijn theoretisch inzicht: *Over het hedendaagsche Staatsburgerschap*.

Men kan zonder overdrijving zeggen, dat indien Thorbecke na het uitspreken van deze rede overleden zou zijn, hij nog verdiende met ere genoemd te worden als de eerste onder de weinige sociaal-politieke theoretici ten onzent. Al was het slechts om zijn antwoord op de rhetorische vraag of „de tegenwoordige drang naar deelneming van de bevolking aan het publiek gezag niet een revolutionnaire gril zou zijn”, hetgeen hij ontkent omdat „de staat steeds meer in de sfeer der individuën doordringt” — inderdaad: sociologisch een der opvallendste processen voor wie de tijd na Thorbecke bestudeert, maar in 1844 alleen te ontwaren, door iemand als hij, die — zeldzame combinatie ten onzent — de gedachten van de studeerkamer niet vergat, wanneer hij deze verliet, noch de maatschappij ver wist, wanneer hij voor zijn bureaulamp zat.

Doch hij zag in deze rede nog verder. Hij zag, op grond van het voorgaande, „dat het beginsel van algemeen stemrecht in de Staatsgeschiedenis onzer eeuw ligt”. Hij noemde dat feit „even onmiskenbaar, als dat zij het gestadig, schoon trapsgewijze, tracht te verwezenlijken”. Maar ook daarachter ging nog zijn blik, omdat zijn intellectuele moed gelijke tred hield met zijn scherpzinnigheid. Hij zag tot aan een in zijn, tot aan een in de burgerlijke maatschappij onoplosbaar dilemma. Trapsgewijze uitbreiding van het kiesrecht betekende voor het begrip van zijn tijd de voorlopige binding daarvan aan de betaling van een zekere som aan belastingen — censuskiesrecht — en hij achtte dit alleen verdedigbaar, wanneer het verkrijgen van voldoende bezit voor allen openstaat. „Doch wanneer in een Staat, waarin de nijverheid, door de bezitters van groote kapitalen beheerd, meer en meer maatschappelijke hoofdmagt wordt, negentig van de honderd vruchteloos zwoegen om door eigen vlijt den prijs der stemgeregtigdheid goed te maken, is er strijd tusschen stoffelijke huishouding en staatsbeginsel. Terwijl het laatste zich in